

Tilburg University

Publieke sociologie

van Ostaijen, Mark

Published in:
Sociologie Magazine

Publication date:
2018

Document Version
Other version

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
van Ostaijen, M. (2018). Publieke sociologie: Niet voor bange mensen. *Sociologie Magazine*, 26(4), 18-20.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Publieke sociologie is niet voor bange mensen

Pleidooi voor sociologische verbeelding

Mark M.A.C. van Ostaïjen

Woorden: 1681

Het kan weinigen zijn ontgaan: psychologie is ‘hot’. Dat valt af te lezen aan het aantal zelfhulpboeken om ‘je zelf’ te ontwikkelen, de aandacht voor *mindfulness* en de duizenden studenten psychologie die zich jaarlijks inschrijven aan Nederlandse universiteiten. Het is ook te merken aan de populariteit van *Psychologie Magazine* dat, tegen alle bladenmalaise in, een aanzienlijke groei doormaakte. Wijlen Hendrik Jan Schoo, mede-oprichter van het blad, verklaarde ooit in *NRC Handelsblad* dat ‘we in Nederland natuurlijk wel geëvolueerd zijn van een sociologisch naar een psychologisch mens- en wereldbeeld. We zijn tegenwoordig veel meer geïnteresseerd in het individu dan in het collectief.’ Niet voor niets werd het neuropsychologische *Wij zijn ons brein* van Dick Swaab een regelrechte bestseller. Mede als gevolg daarvan hebben neuropsychologen, psychiaters en psychologen een steeds prominentere positie verworven in het publieke debat. Of het nu gaat om het verklaren van depressies, vakantiegedrag, zelfdoding en zelfs massabewegingen – de (neuro)psychologie weet raad.

Zo sloeg ik enige tijd geleden *De Volkskrant* open op een artikel over zelfdoding (09-06-2018), toch één van dé thema’s waar sociologie zich mee heeft weten te vestigen. Ik verheugde me op een mooie bijdrage. Het artikel bleek gebaseerd op bijdragen van een hoogleraar psychologie (René Diekstra) en een ‘depressiedeskundige’ (Aad Beekman). Ook andere kranten grossieren in deze psychologische overwaardering. Zo interviewde het *Algemeen Dagblad* de Belgische hoogleraar sociale psychologie Alain van Hiel (15-09-2018) over discriminatie en racisme terwijl *NRC Handelsblad* in dezelfde week de klinisch psycholoog Jan Derksen aanhaalde om het effect van smartphones op ons dagelijks leven te begrijpen.

Het toont aan dat de publieke sociologie terrein heeft prijsgegeven. Na de ‘grote’ publieke sociologen, zoals Jacques van Doorn, Joop Goudsblom, Abram de Swaan, Kees Schuyt en Anton Zijderveld, is er een leemte ontstaan die vooral wordt opgevuld door psychologen, psychiaters, biologen en filosofen. Zo kennen we bijvoorbeeld een Denker des Vaderlands, een Maand, een Dag én een Nacht van de Filosofie. En naast filosofie weet ook de biologie met Freek Vonk, Midas Dekkers, Tijs Goldschmidt en Frans de Waal een breed publiek te bereiken.

Daarmee lijkt de *publieke* sociologie definitief uit het zicht verdwenen. En dat is niet alleen mijn persoonlijke opvatting, in de brandbrief *Red de sociologie van haar maatschappelijke ondergang* (2013) stelt ook de Nederlandse Sociologische Vereniging deze situatie aan de orde. Haar toenmalige voorzitter, de Amsterdamse hoogleraar Jan Willem Duyvendak, concludeert dat ‘de sociologie steeds meer van de Nederlandse samenleving lijkt te vervreemden’. Met enig gevoel voor dramatiek vreest men ‘het einde van de sociologie als publieke maatschappijwetenschap’.ⁱ Sterker nog, we leven volgens hem ook nog eens in ‘on-sociologische tijden’.ⁱⁱ Met andere woorden, de situatie is zorgwekkend en alarmerend.

Daarom is tijd dat de publieke sociologie zich opricht. Want middels sociologische verbeelding is er een alternatief voor het dominante *psychologisme* en biedt het een uitweg voor iedereen die aanvoelt dat wij meer zijn dan ons brein. Dit ‘psychologisme’, zoals de socioloog Charles Wright Mills dat zo mooi verwoorddeⁱⁱⁱ, wijst op een overwaardering van het individuele als verklaringsmodel voor sociaal gedrag. En dat is armoede. Want alhoewel psychologen experts zijn op

het gebied van individuele handelingen, voor het begrijpen van *sociaal* gedrag zijn ze beperkt toegerust.

‘Maar waarom’, vroeg de filosoof Coen Simon zich hardop af *‘verkopen die filosofen en psychologen wel en zijn de sociologen nauwelijks verkrijgbaar in de boekhandel? Dat is het probleem van sociologie, het gaat over ons. En ons heeft liever dat het over mij gaat’*. En Simon heeft gelijk. Want in tijden van individualisering, waarbij het dominante vertoog gericht is op ‘jezelf’, op individuele maakbaarheid en individueel geluk, bestaat er meer ontvankelijkheid voor inzichten die beantwoorden aan die individuele fixatie. Antwoorden op individueel niveau werken doorgaans als recept en zijn dus panklaar, je kan er direct mee aan de slag. Zo bestaan er medicijnen tegen individuele malheur, vakantie ter bevordering van het individuele geluk en zelfhulpboeken ten dienste van de individuele zelfontplooiing. Helder, eenvoudig en direct toepasbaar. In vergelijking daarmee is sociologisch denken niet per sé gemakkelijk. Sociologisch denken kiest niet de weg van de minste weerstand. Integendeel, het probeert de complexiteit van alledag inzichtelijk te maken. Dat is niet altijd eenvoudig en daarom is sociologisch denken ‘niet voor bange mensen’, om een uitspraak van oud-minister van justitie Carel Polak te parafraseren.

En toch, sociologisch denken helpt. Dat kan het beste geïllustreerd worden door onze blik te werpen op één van de meest prangende hedendaagse vraagstukken: #metoo. De impact van #metoo lijkt namelijk de status van een incident ruimschoots te zijn ontstegen. De tientallen veroordelingen in verschillende landen en in een groot aantal domeinen zoals sport, film, muziek en architectuur tonen haar omvang. Door die internationale omvang lijkt het duidelijk dat de seksuele normoverschrijding die ermee wordt aangeduid, het individuele niveau ontstijgt. En toch, of het nu Christiano Ronaldo, Harvey Weinstein of Job Gosschalk is, de begripsvorming blijft veelal hangen in geïndividualiseerde termen. Gevraagd naar de verklaring van #metoo stelt evolutionair psycholoog Mark van Vugt in *De Volkskrant* (05-10-2018) dat er sprake is van ‘asymmetrische belangen die terug te voeren zijn op onze voorouderlijke omgeving. Vrouwen moeten heel voorzichtig zijn met wie ze seks hebben en mannen grijpen elke gelegenheid aan die een kans op seks biedt.’ Daarnaast reduceerde psychiater Bram Bakker MeToo gedrag in dezelfde krant (04-10-2018) nog tot: ‘sommige jonge profs profiteren van hun populariteit en wippen zich suf in de groupiecultuur. Het is een kwestie van bavianengedrag. Kijk mij grote ballen hebben’. Op die manier blijft seksuele intimidatie een ‘exces’ van een paar ‘ongeleide projectielen’ of individuen en blijft de onderliggende cultuurvraag buiten beschouwing.

Met de Duitse socioloog Max Weber (1864-1920) kunnen we #metoo gedrag beter begrijpen. Namelijk als gedrag dat voortkomt uit een outputcultuur waar we allemaal onderdeel van zijn. Een cultuur die gericht is op ‘scoren’, ‘output’ en ‘targets’. Want daarmee valt macht, geld en prestige te winnen. Een cultuur waarin de functionele rationaliteit, gericht op het optimaliseren van procedures en middelen, de waardenrationaliteit, gericht op door waarden en normen gestuurde doeleinden, overwoekert. Zo doet het er in de wetenschap steeds minder toe waarover je publiceert (de kwaliteit en de inhoud), maar hoeveel (het aantal en de omvang). Op vergelijkbare wijze gaat het in de politiek nauwelijks nog om het verdedigen van principiële of ideologische waarden, maar om het ‘scorend vermogen’ van een politicus – de hoeveelheid Kamervragen die hij of zij weet te stellen en de mate van zichtbaarheid in de media. En bij een omroeporganisatie gaat het niet zozeer meer om de programmatistische grondvesten, maar om de kijkcijfers die het genereert. Daar zou mee te leven zijn, als de functionele rationaliteit niet de waardenrationaliteit zou overwoekeren. Als universitaire vakgroep mag je best georiënteerd zijn op publicatie-output, vooropgesteld dat de wetenschappelijke

kwaliteit daar niet door wordt beïnvloed. Als advocaat mag je best gevierd worden om de hoeveelheid rechtszaken die je weet te winnen, zolang het niet ten koste gaat van de vakinhoudelijke kennis en het belang van de cliënt.

Het probleem begint wanneer die waardenrationaliteit uit het zicht raakt, waardoor de ‘ideale’ condities worden gecreëerd voor normoverschrijdend gedrag. Want dat is de context waarin tegenmacht als ‘hinderlijk’ wordt ervaren. Dat geldt niet alleen voor normoverschrijdend gedrag zoals rondom MeToo. Zo werden tegenstanders van de –inmiddels opgestapte- VVD-voorzitter Henry Keizer ‘langzaam naar de uitgang gedwongen’, waande de inmiddels veroordeelde gedeputeerde Ton Hooijmaijers ‘zich onaantastbaar op het provinciehuis’ en durfde niemand in de directe omgeving van Diederik Stapel hem aan te spreken op zijn toch wel erg opvallende onderzoeksgegevens, omdat hij ‘mensen om zich heen verzamelde die hem als afgod beschouwden’. Die afwezigheid van tegenmacht herkende ook metoo-slachtoffer Yorick van Wageningen die stelde dat de seksuele intimidatie van Job Gosschalk ‘voortkwam uit zijn machtspositie, verstevigd door het monopolie van het hele Kemna-concern’. Uit alle gevallen blijkt dat het ontbreken van tegenmacht in een outputcultuur de perfecte condities schept voor normoverschrijdend gedrag.

Sociologisch denken helpt dus om MeToo gedrag uit z’n individualistische korset te halen en te begrijpen als sociaal verschijnsel. En dat is nodig. Zo menen verschillende wetenschapsfilosofen, psychiaters en psychologen (sic!) inmiddels dat het individualiseren van (a)sociaal gedrag zijn grens heeft bereikt. Zo heeft de wetenschapsfilosoofe Trudy Dehue al jaren kritiek op de diagnostisering met labels zoals ADHD, want ‘zodra je ergens een stoornis van maakt, leg je het probleem bij het individu. Een collectieve, maatschappelijke aanpak verdwijnt dan naar de achtergrond.’^{iv} Ook volgens haar collega Laura Batsma is het veeleer de vraag ‘hoe individueel gedrag samenhangt met collectieve verwachtingen en hoe het vandaaruit wordt beoordeeld’. Het komt overeen met de kritiek op een ‘doorgeschoten vorm van individualisering’ die wordt verwoord door hoogleraren klinische psychologie en psychiatrie zoals Paul Verhage en Damiaan Denys^v. Zo stelt Denys: ‘omdat we zo geïndividualiseerd zijn moeten we plots zélf betekenis aan de wereld toekennen. Maar dat lukt niet, omdat betekenis het individu overstijgt’. Tegelijkertijd stelt ook de Raad voor Volksgezondheid en Samenleving (RVS) dat ‘maatschappelijke factoren ten onrechte buiten beschouwing worden gelaten’, vooral in gezondheidskwesties: ‘als de maatschappij het probleem is, is een recept niet de oplossing.’^{vi} Een samenleving valt nu eenmaal lastiger te diagnosticeren dan een individu en past niet op een sofa. Zo borrelt het onbehagen op uit verschillende richtingen. De individualistische grens lijkt te zijn bereikt.

Juist daarom toon ik de rijkdom van de publieke sociologie. Vooral aan publieken die niet altijd *Sociologie Magazine* lezen.. Het is een poging om uit de psychologistische schaduw te stappen. Niet vanuit verongelijkheid maar vanuit verantwoordelijkheid. Ik doe dat vanuit een theoretische woede, vanuit een intellectuele verliefdheid en middels ‘een speelsheid van geest gecombineerd met een oprechte, felle gedrevenheid om betekenis te geven aan de wereld’, zoals Mills dat zo mooi verwoordde. En inderdaad, dat is niet eenvoudig. Maar zoals u allang weet is sociologie niet voor bange mensen.

Bovenstaande is een voorpublicatie en komt voort uit het boek ‘*Wij zijn ons. Een kleine sociologie van grote denkers*’ van Mark van Ostaijen welke 1 oktober verscheen bij Uitgeverij Vantilt.

Personalia

Mark van Ostaijen (1984) is als bestuurssocioloog verbonden aan de Universiteit van Tilburg. In 2017 promoveerde hij (o.l.v. prof. dr. Godfried Engbersen en prof. dr. Peter Scholten) aan de Erasmus Universiteit Rotterdam op zijn onderzoek naar migratie en mobiliteit in Europa. Op dit moment verricht hij stadsetnografisch onderzoek in Amsterdam Nieuw-West naar personen die het verschil maken in hun wijk. Hij publiceert onder meer in *de Volkskrant*, *NRC Handelsblad* en *Trouw* en is columnist voor *Binnenlands Bestuur*.

ⁱ Duyvendak, J.W., Red de sociologie van haar maatschappelijke ondergang. *Sociale Vraagstukken*. 29-06-2013

ⁱⁱ Duyvendak, J.W., We leven in 'on-sociologische tijden. *Sociale Vraagstukken*. 04-07-2015

ⁱⁱⁱ C.W. Mills (1959) *Sociological imagination*. Oxford University Press

^{iv} Margreet Vermeulen, 'Als de maatschappij het probleem is bij een depressie, is een recept niet de oplossing', *de Volkskrant*, 09-12-2017.

^v Filosofie Magazine (2015). Damiaan Denys: 'abnormaliteit is de stront van onze begrijpelijkheid'. (9)

^{vi} RVS 2017, 'Recept voor maatschappelijk probleem'.